

Правові проблеми інформаційної діяльності

УДК 351.810:340.11:340.12

БСЛЯКОВ К.І., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ЗМІСТ ТА ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ

Анотація. Розглянуто сутність та зміст поняття “інформаційна діяльність” та запропоновано авторське бачення її класифікації. Акцентується увага на неправомірній діяльності в інформаційній сфері. Наголошується на необхідності дослідження проблем юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері в умовах формування інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інформаційна діяльність, правопорушення в інформаційній сфері, юридична відповідальність.

Аннотация. Рассмотрено сущность и содержание понятия “информационная деятельность” и предложено авторское видение ее классификации. Акцентируется внимание на неправомерной деятельности в информационной сфере. Подчеркивается необходимость исследования проблем юридической ответственности за правонарушения в информационной сфере в условиях формирования информационного общества в Украине.

Ключевые слова: информационная деятельность, правонарушения в информационной сфере, юридическая ответственность.

Summary. The essence and content of concept “informational activity” is examined and author’s vision of its classification is offered. The attention is paid on illegal activity in the informational sphere. The necessity of research of the issue of legal responsibility for offences in informational sphere in the conditions of informational society formation in Ukraine is underlined.

Keywords: informational activity, offences in the informational sphere, legal responsibility.

Тисячоліттями предметами праці людей були матеріальні об’єкти. Всі знаряддя праці – від кам’яної сокири до першої парової машини, електромотора або токарського верстата були пов’язані з обробкою речовини, використанням і перетворенням енергії. Разом з тим людству довелося вирішувати завдання управління, накопичення, обробки й передачі інформації, досвіду, знання. У результаті виникали групи людей, чия професія пов’язана винятково з інформаційною діяльністю. У стародавності це були, наприклад, воєначальники, жерці, літописці, потім – учені і т. д.

Однак людей, які могли б скористуватися інформацією з письмових джерел, було дуже мало. По-перше, грамотність була привілеєм у край обмеженого кола осіб і, по-друге, стародавні рукописи створювалися в одиничних (іноді єдиних) екземплярах. Новою ерою в розвитку обміну інформацією та, відповідно, знаннями став винахід друкарства. Завдяки друкованому верстату, створеному І. Гутенбергом у 1440 році, знання стали широко доступними багатьом людям. Це послужило потужним стимулом для збільшення грамотності населення, розвитку освіти, науки та виробництва.

По мірі розвитку суспільства коло людей, чия професійна діяльність була пов’язана з обробкою та накопиченням інформації, постійно розширялося. Зростав і обсяг людських знань, досвіду, а разом з ним кількість книг, рукописів і інших писемних документів. З’явилася необхідність створення спеціальних сховищ цих документів –

бібліотек, архівів. Відомості, що містилися у книгах та інших документах, необхідно було не просто зберігати, а впорядковувати, систематизувати. Так виникли бібліотечні класифікатори, предметні та алфавітні каталоги, а також інші засоби систематизації книг і документів, з'явилися професії бібліотекаря, архіваріуса.

У результаті науково-технічного прогресу людство створювало все нові засоби і способи збору, зберігання, передачі інформації. Але найважливіше в інформаційних процесах – обробка, цілеспрямоване перетворення інформації здійснювалося донедавна винятково людиною.

Разом з тим, постійне удосконалювання виробництва, техніки й технологій, розвиток науки та освіти, обумовили швидке зростання обсягу інформації, знань, якими доводиться оперувати людині в процесі її професійної діяльності. Якщо на початку минулого століття загальна сума людських знань подвоювалася приблизно кожні п'ятдесят років, то в наступні роки – кожні п'ять років.

Виходом із ситуації, що склалася, стало створення комп'ютерів, які автоматизували та багато разів прискорили процес обробки інформації.

Відомо, що перша електронна обчислювальна машина (ЕОМ) “ЕНІАК” була розроблена в США у 1946 році. У нашій країні перша ЕОМ з'явилася у 1951 році.

У цей час комп'ютери використовуються для обробки не тільки числової, але й інших видів інформації. Завдяки цьому обчислювальна техніка та інформаційні технології міцно увійшли в життя сучасної людини, широко застосовуються у виробництві, проектно-конструкторських роботах, науковій діяльності, бізнесі та просто є побут.

Сьогодні комп'ютер знаходиться на робочому столі фахівця будь-якої професії. Він дозволяє зв'язатися по електронній пошті з будь-якою точкою земної кулі, приєднатися до фондів великих бібліотек, не виходячи з будинку, використовувати потужні інформаційні системи – енциклопедії, вивчати нові науки та здобувати різні навички за допомогою навчальних програм і тренажерів. Модельєрові він допомагає розробляти викрійки, видавцю компонувати текст і ілюстрації, художнику – створювати нові картини, а композиторів – музику. Науковий експеримент може бути повністю перелічений і імітований на комп'ютер.

Розробка засобів і методів представлення інформації, технології розв'язання завдань із використанням інформаційних технологій стали важливим аспектом діяльності людей багатьох професій.

Ідеологія створення інформаційного суспільства, оптимального використання можливостей інформаційних технологій, розробки ефективної політики держави у сфері інформатизації реалізується через організаційні й функціональні структури суспільства. Підґрунтям їх життєздатності є діяльність відповідних суб'єктів у кожному конкретному напрямі. Якщо визначати змістовну характеристику діяльності людини за предметною сферою, то можна говорити про *інформаційну діяльність як про різновид соціальної діяльності*. Відзначимо, що класифікатори видів такої діяльності поки не легалізують інформаційну сферу в одному галузевому або міжгалузевому блокові. Різні напрями її розосереджені по вже існуючих галузях соціально-економічної структури суспільства. Проблеми сучасної класифікації в галузі виробництва, послуг, управління в умовах інформатизації привертають усе більше уваги як вчених, так і практиків. Міжнародні й національні класифікатори галузей економічної діяльності (МСОК – класифікатор ООН, аналогічний йому класифікатор США, класифікатори ЄС, СОТ; ОКОНХ та інші класифікатори галузей виробництва та продукції в Україні [1]) можуть бути впорядковані в частині відбиття виробничої, наукової та іншої діяльності в галузі інформатизації.

У зв'язку з розширенням діапазону інформаційної діяльності з'являються нові професії та підвищуються вимоги до фахівців, що працюють у даній сфері. Програмісти, системні адміністратори різноманітних профілів, провайдери (посередники) з різною спеціалізацією в телекомунікаційних системах і мережах; оператори, експерти, аналітики. Одночасно формуються експертні й аналітичні інформаційні служби, орієнтовані на підготовку проектів рішень, стратегій і прогнозів.

З'явилися спеціалізовані організаційно-функціональні структури – інформаційні фірми, компанії, центри, ради та інші соціальні утворення в державному і приватному секторах ділових, економічних, політичних і культосвітніх структур.

Інформаційна грамотність стала загальносуспільною вимогою та умовою для виконання виробничих чи управлінських функцій, що обслуговують усі структури соціальної зайнятості. Кваліфікаційні вимоги до всіх професій і посад передбачають необхідний рівень вимог і забезпечують придбання знань і навичок в нових умовах роботи. Обов'язок адміністрацій – забезпечити раціональне використання інформаційної інфраструктури, з одного боку, а з іншого – якісно виконувати всі функції та операції, пов'язані з інформаційною діяльністю на будь-якому рівні при забезпеченні інформаційної безпеки.

У функціональному, змістовно-цільовому аспекті діяльність структурується за цілями та операціями, через систему яких досягається певна мета. У цьому сенсі усі найбільш значущі блоки діяльності представлені у ч. 2 ст. 34 Конституції України про право на інформацію: “кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір” [2].

Конструкція указаної статті орієнтована на дії, дозволені і закріплені Основним законом як право їх здійснювати, що *продовжуються і переходять у діяльність* професійного характеру. Це вірно, оскільки стаття звернена до громадянина та не пов'язана з його професійною або виробничою характеристикою. Але наголошення цього дозволу *діяти певним чином, здійснювати дії* в інформаційній сфері в розділі про права громадян надає цим формулюванням і значення *правочинності* – можливості не тільки самому здійснювати названі дії, а й законно вимагати від інших суб'єктів відповідних дій. Це не означає, що дії з реалізації прав громадянина не можуть переходити в діяльність стабільну, професійну, але для цього будуть потрібні інші механізми оформлення цієї діяльності у встановленому законом порядку (контракт, договір, ліцензія й т. п.).

Якщо в Законі України “Про інформацію” (у редакції від 02.10.92 р. [3]) його предметна сфера визначалася як закріплення права громадян України на інформацію, закладення правової основи інформаційної діяльності, то у чинному законі (редакція від 09.05.11 р. [4]) його метою є регулювання відносин щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, тобто закладення правових основ тієї ж інформаційної діяльності, але без визначення її сутності, змісту та складу, які, до речі, на часі повністю відсутні в законодавстві України в результаті, на думку багатьох фахівців, безглузлого редагування закону, який є (точніше, був) системоутворювальним правовим актом в інформаційній сфері. Взагалі, зі змісту чинного закону складається таке враження, що уся інформаційна діяльність, принаймні в Україні, зводиться до діяльності журналістів, засобів масової інформації та їх працівників (розділ III).

Але згадаємо, що інформаційна діяльність визначалася законом (у попередній його редакції) як “...сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави” [3, ст. 12]. Законом визначалися й основні напрями інформаційної діяльності – політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо [3, ст. 13].

Певною спробою правової легалізації цієї категорії та пов'язаних з нею понять в Україні, їх змісту, складу та класифікації був проект Закону України “Про діяльність у сфері інформатизації” (тобто інформаційну діяльність), внесений у 2003 році Кабінетом Міністрів, де діяльність у сфері інформатизації розглядалася як “...сукупність дій, пов'язаних із створенням, розповсюдженням, використанням, зберіганням, збиранням та обробленням об'єктів сфери інформатизації, а також наданням послуг з їх використання” [4]. Але, незважаючи на позитивний висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради [5] та його прийняття за основу у першому читанні, “враховуючи те, що з часу подання та прийняття за основу проекту Закону ...до законів України у відповідній сфері внесено суттєві зміни з врегулювання відносин, засади яких запропоновано визначити в зазначеному проекті...” [6], у 2005 р. законопроект було відхилено та знято з розгляду. Таким чином, категорія “інформаційна діяльність (чи діяльність у сфері інформатизації)” у чинному законодавстві України відсутня.

Чинний Закон України “Про інформацію” визначає також суб'єктів інформаційних відносин, на яких він поширюється – фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень [7, ст. 4]. Не можна сказати, що в цьому випадку закон відрізняється чистотою та точністю термінології, але важливо, що він у межах свого впливу, на відміну від попередньої редакції, включає не весь перелік суб'єктів права, до якого, на наш погляд, можна віднести інші держави, їх громадян, юридичні особи, міжнародні організації та осіб без громадянства, що обумовлюється глобальним характером процесу інформатизації суспільства, глобалізації економічних, культурних та інших соціальних процесів.

Всі різновиди інформаційної діяльності (діяльності в галузі інформатизації), де здійснюються процеси з'єднання технологій, ресурсів і дій з використання результатів сполучення енергетики інформації та технічних засобів при реалізації особистих, корпоративних чи суспільних інтересів, утворюють сферу інформаційної діяльності. З урахуванням специфіки суб'єктів і технологічного циклу роботи з інформацією російська вчена І.Л. Бачило визначає цю діяльність у такий спосіб: “Інформаційна діяльність – це професійна діяльність в галузі створення збору, пошуку, накопичення, обробки, зберігання, надання, представлення, розповсюдження, охорони та захисту інформаційних ресурсів, інформаційних технологій і використання засобів зв'язку, що здійснюється в рамках правового статусу організації (юридичної особи, органу державної влади та місцевого самоврядування), персоналу цих суб'єктів відповідно до їхніх прав і обов'язків, а також дії фізичних осіб по задоволенню потреб в інформації і засобах інформатизації при дотриманні законодавства” [8, с. 158].

З таким визначенням можна посперечатися, адже інформаційна діяльність може бути не пов'язана з виконанням професійних обов'язків, а, наприклад, обумовлена приватними інтересами, хобі або злочинними намірами. Останнє ставить під сумнів тезу автора про дотримання законодавства. Враховуючи коло суб'єктів інформаційної діяльності, якими є не тільки “юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування” та “їх персонал”, а й інші держави, їх громадяни, юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства, місце знаходження яких може бути не визначено, “рамки правового статусу організації” у визначенні бачаться недоречними. Адже визначення не стосується однієї конкретної країни – Росії чи України.

Інформаційна діяльність реалізується через конкретні операції та дії. Однорідні операції та дії по меті або формі їх реалізації формують функції виконавців. Кількість і склад функцій кожного виконавця (співробітника організаційно-функціональної структури чи її підрозділу) визначаються обсягом і складністю напряму його дій і пов'язаних з ними операцій.

До основних видів інформаційної діяльності законодавець відносить (точніше, відносив):

– одержання інформації – набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою;

– використання інформації – задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави;

– поширення інформації – розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації;

– зберігання інформації – забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв [3, ст. 14].

Така класифікація уявляється нам, м'яко кажучи, спрощеною. По-перше, з урахуванням сучасної парадигми (трактування) поняття “інформація” на часі в науковій думці використовується легалізована законом словосполучення “інформаційний ресурс” як “сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)” [9, ст. 1] чи, згідно із законодавством Російської Федерації “окремі документи та окремі масиви документів, документи та масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інших інформаційних системах)” [10]. По-друге, такий перелік стосується суто дій суб'єктів інформаційної діяльності і пов'язаних з ними операцій, а не видів інформаційної діяльності. По-третє, у переліку відсутні такі важливі дії (чи операції), як *перетворення* і *знищення*. І нарешті, щодо зручності використання цього не малого переліку у спілкуванні, то, з урахуванням циклічного характеру існування інформації (чи інформаційних ресурсів), мабуть нема сенсу перераховувати усі наведені дії, які можна визначити одним терміном – *обіг*.

Щодо мети та форми реалізації інформаційних ресурсів, які утворюють функції виконавців, заслуговує на увагу класифікація, запропонована І.Л. Бачило. Вчена розглядає інформаційну діяльність загального характеру, спеціальну та спеціалізовану інформаційну діяльність.

Інформаційна діяльність загального характеру пов'язана з інформаційним забезпеченням усіх ділянок роботи органу, організації, службовця, працівника будь-якої професії та приватної особи.

Спеціальна інформаційна діяльність здійснюється такими органами, організаціями і професійно орієнтованими працівниками, які розв'язують завдання в галузі масової інформації та інформатизації, забезпечують консультативну, експертну і аналітичну роботу для необмеженого числа користувачів.

Спеціалізована інформаційна діяльність – діяльність, у результаті якої вирішуються завдання по формуванню та використанню державних інформаційних ресурсів, технологій і комунікацій, необхідних для виконання державних і міжнародних програм в галузі розвитку інформаційної індустрії та інфраструктури, здійснення інновацій на основі інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки суспільства, держави, особи [8, с. 159].

Мабуть, таку класифікацію можна було б взяти за основу, але, на наш погляд, вона пропонується з прив'язкою до певної організаційно-функціональної структури структур чи галузі діяльності. Більш важливою для практики, вживання у правозастосуванні та науковому обігу буде класифікація інформаційної роботи за *соціальною направленістю*, функціями інформаційних ресурсів та технологій з урахуванням правомірності інформаційної діяльності (соціально-корисну та соціально-шкідливу). За такими ознаками, на наш погляд можна розглядати:

1. *Державна інформаційна діяльність* – соціальнокорисні, професійні дії суб'єктів державного сектору соціального забезпечення по задоволенню інформаційних потреб та використанню при цьому засобів інформатизації структури та її персоналу (органу, організації, службовця, працівника будь-якої професії), яка здійснюється в межах правового статусу відповідно до їхніх прав і обов'язків при дотриманні чинного законодавства.

Суб'єктами цієї категорії інформаційної діяльності та відповідних правовідносин є суб'єкти владних повноважень, інші держави та міжнародні організації.

До основних завдань цієї категорії діяльності відносяться:

- розробка та впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій, необхідних для виконання державних і міжнародних програм в галузі розвитку інформаційної інфраструктури (інформатизація держави);
- формування та використанню державних інформаційних ресурсів і засобів масової інформації (національного сектору інформаційного простору);
- розробка та впровадження інформаційних технологій по наданню адміністративних послуг органів державної влади та самоврядування (інформатизація владних структур);
- правове регулювання процесу інформатизації та виникаючих при цьому правовідносин (інформаційних правових відносин);
- наукова та науково-технічна діяльність державних науково-дослідних установ по проведенню інформаційно-правових досліджень;
- виконання функцій держави по забезпеченню суверенітету в інформаційній сфері шляхом створення умов інформаційної безпеки і т. д.

2. *Комерційна (недержавна) інформаційна діяльність* – соціально-корисні, професійні дії суб'єктів недержавного сектору соціального забезпечення по задоволенню інформаційних потреб суспільства, яка здійснюється в межах правового статусу організаційно-функціональних структур, відповідно до їхніх прав і обов'язків при дотриманні чинного законодавства.

Суб'єктами цієї категорії інформаційної діяльності є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень, інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства.

До основних завдань цієї категорії діяльності відносяться:

- формування та поширення суспільно-корисних інформаційних ресурсів у національному сегменті інформаційного простору;
- формуванню та підтримка ринку інформаційних технологій та послуг, а також інформаційних технологій та засобів їх забезпечення.

3. *Приватна інформаційна діяльність* – соціальнокорисні дії людини та громадянина по задоволенню особистих інформаційних потреб та використанню чи розробці інформаційних технологій, створенню та поширенню приватних інформаційних ресурсів, що здійснюється відповідно до їх прав і обов'язків при дотриманні чинного законодавства. Суб'єктами цієї категорії є фізичні особи, громадяни інших держав та особи без громадянства.

4. *Неправомірна інформаційна діяльність* – соціальношкідлива інформаційна діяльність у державному чи недержавному сектору соціального забезпечення, або приватні дії в інформаційній сфері, які здійснюється з порушенням чинного національного чи міжнародного законодавства, завдають матеріальної чи моральної шкоди фізичним та юридичним особам або порушують їх права, та підлягає притягненню до юридичній відповідальності згідно із законом.

Перші три із зазначених категорій інформаційної діяльності можна класифікувати за пропозицією І.Л. Бачило. Щодо останньої із запропонованих категорій інформаційної

діяльності, то, мабуть, вона представляє найбільший інтерес з погляду правового регулювання, є найменш дослідженою і потребує комплексного правового дослідження.

На підставі викладеного інформаційну діяльність уявляється можливим визначити як *дії суб'єктів у галузі обігу інформаційних ресурсів та використання інформаційно-комунікаційних технологій (інформаційній сфері), які здійснюються в межах суспільних, корпоративних чи особистих інтересів або проти них.*

Висновки.

1. Інформаційна діяльність, професійне ставленням до роботи з інформаційними ресурсами, яка існує в самих різних формах, відома давно та поступово знаходить таку визначеність і вплив, що дають підставу поставити її в ряд самостійних предметів правових відносин. Це перетворило інформаційні ресурси і все, що пов'язане з їх обробкою та обігом, як специфічний об'єкт інтересу людини, суспільства і соціальних структур, в особливий предмет діяльності та соціальних відносин, а як наслідок – у предмет правових відносин.

2. На часі поняття та класифікація інформаційної діяльності в чинному законодавстві та стандартах України відсутні. Важливість розуміння цієї категорії соціальної діяльності, пов'язаних з нею дій та операцій, є дуже важливим для правового регулювання виникаючих правовідносин (інформаційних правовідносин) і потребують як внесення до відповідних класифікаторів, так і правової легалізації.

3. Введення категорії *неправомірної інформаційної діяльності*, пов'язаної з правопорушеннями у сфері інформаційних правовідносин, потребують проведення інформаційно-правових, комплексних досліджень проблем застосування юридичної відповідальності в цій сфері.

Використана література

1. Стандарти підприємства. Библиотека отраслевых справочников. – Режим доступу : [//www.info-norma.org/pages/normu_i_normative/normu_i_normativu.html](http://www.info-norma.org/pages/normu_i_normative/normu_i_normativu.html)
2. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.
4. Про діяльність у сфері інформатизації : проект Закону України від 18.11.03 р. № 1257-ІV. – Режим доступу: [//www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?pf3516=3038&skl=5](http://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?pf3516=3038&skl=5)
5. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України “Про діяльність у сфері інформатизації” від 14.04.03 р. – Режим доступу : [//www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?pf3516=3038&skl=5](http://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?pf3516=3038&skl=5)
6. Про скасування рішення Верховної Ради України про прийняття за основу проекту Закону України про діяльність у сфері інформатизації : Постанова Верховної Ради України від 22.11.05 р. № 2909-ІV. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2909-15](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2909-15)
7. Про інформацію : Закон України від 13.01.11 р. № 2938-ВІ // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32, ст. 313.
8. Бачило И. Л. Информационное право. Основы практической информатики : учеб. пособие / И.Л. Бачило. – М. : Издание г-на Тихомирова М.Ю., 2001. – 352 с.
9. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998 р. – № 27. – Ст. 181.
10. Закон Российской Федерации от 20.02.95 г. № 24-ФЗ “Об информации, информатизации и защите информации”. – (В ред. Закона Российской Федерации от 10.01.03 г. № 15-ФЗ). – Режим доступу : [//www.moscow.gks.ru/statrep/DocLib/inform.htm](http://www.moscow.gks.ru/statrep/DocLib/inform.htm)

~~~~~ * * * ~~~~~